

La desaparició del Palau reial de València a mans de la censura d'Estat i de l'Exèrcit espanyol

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 19-11-2020

Va tenir mai Carles I un palau reial a Castella? O l'hi va tenir només als llibres? O el palau reial castellà de què parlen les cròniques, però que no s'ha trobat mai a la realitat física, era el Palau reial de València? Té alguna relació amb tot plegat que l'Exèrcit espanyol l'enderroqués al 1809? En Jordi Bilbeny ho mira de deslloriga en aquest estudi. Aquest article també és al vostre abast en format PDF.

Cercant de recuperar les traces esborrades de l'Emperador Carles I i la Cort Imperial a la Nació Catalana, ressituades a Castella per la censura d'estat, he trobat que als Anales de Aragon, En Diego Dormer advera que «es congreguen les Corts al Palau reial i es començaren el II de Febrer de l'any M.D.XXVII»[1]. I va ser també en aquest «palau» on Isabel va infantar el príncep Felip. El mateix historiador aragonès ens narra que, després del part, Carles va visitar la seva muller i, acte seguit, «acudiren llavors a Palau els Grans i tota la Noblesa Cortesana a besar les mans al Cèsar, i li donaren afectuosíssimes enhorabones»[2]. I encara: quan En Martí de Salinas, ambaixador del rei Ferran d'Hongria a la Cort imperial hispana, testimoni presencial dels fets, ens indica, en una carta al seu senyor, datada al 28 de maig del 1527, com el Cèsar va dur a batejar el seu primer fill, ens exposa que «hom fa gran triomf des de la porta de Palau fins a la capella»[3], on Felip rebrà aquest primer sagrament.

És a dir, que tenim per diverses vies l'afirmació que Carles era en un palau reial, on es congregarien les Corts del 1527 i on l'emperadriu Isabel engendraria el seu primogènit Felip. Però, a Valladolid –on se'ns diu que passen els fets i on és datada la correspondència d'En Salinas– no hi havia cap mena de «Palau reial».

Com és prou sabut, «la Cort Espanyola fou itinerant fins al seu establiment definitiu a Madrid; els seus desplaçaments continuats impedien posseir als Monarques una residència fixa, estable»[4], que, evidentment, tampoc no van tenir a Valladolid. Per En Fernández Álvarez, «no hem d'oblidar que la família reial no s'allotjava en cap alcàsser apartat. No

existia alcàsser regi a Valladolid; d'aquí que els grans esdeveniments de la família reial, quan s'hi donen, tinguin per escenari les cases dels grans senyors de la vila»[5]. I, segons l'Antonio Villacorta, «encara la Cort de Castella no tenia residència fixa, ni palau propi en aquesta capital»[6]. Hom creu, doncs, que el Palau reial «s'hagué de construir a final del XVI, puix d'aquesta època és el pati i l'escala principal, d'un marcat caràcter renaixentista»[7].

Una mica més de precisió ens l'aporten la María del Carmen González, En M. Ángel Aramburu-Zabala, la Begoña Alonso i En Julio Polo en assenyalar que «el 10 de gener del 1601 la Cort s'instal·la a Valladolid i comencen d'immediat les tasques de construcció del Palau Reial, a partir d'un edifici preexistent»[8]. I, així mateix ho considera En Matías Sangrador, pel qual quan la reina Margarida, muller de Felip III, va donar llum a la infanta Anna Maurícia, el 22 de setembre del 1601 a Valladolid, tampoc no ho va fer al Palau reial, sinó «al palau del Comte de Benavent»[9], ja que «a l'època a què ens referim encara no existia el Reial palau on avui dia habita el Sereníssim Senyor Infant Dom Francesc de Paula, puix consta als llibres d'acords de l'Ajuntament corresponents a l'any 1601 que el Duc de Lerma havia comprat llavors les cases d'En Francisco de los Cobos per construir-hi el seu palau»[10].

És a dir, que fins a començament del segle XVII no es van iniciar les obres del Palau reial de Valladolid, en el qual, com és evident, no es va poder mai instal·lar Carles I, ni la seva muller Isabel, ni aquesta parir-hi cap fill, ni ningú celebrar-hi cap mena de Corts. Per això, quan l'Emperador, a l'any 1527 –com hom enganyosament creu– va tornar «a Valladolid perquè l'Emperadriu donés a llum el futur rei Felip II, s'instal·là a les cases de Don Bernardino de Pimentel, a la plaça de Sant Pau"»[11]. O «en un casalot»[12], com remarca En Manuel Lacarta. En resum: en algun moment, els censors s'adonen que no hi havia Palau reial a Valladolid i no tenen altra opció que fer estatjar l'Emperador a les cases d'un noble castellà, que, per més noble que fos, les seves estances no eren, ni de bon tros, un palau reial.

És des d'aquesta perspectiva d'un palau reial castellà evaporadís que En Lluís Maria Mandado observa perspicaç: «Estareu d'acord que a les capitals hom basteix palaus reials, i sabem que Valladolid era la capital de Castella; per aquesta raó trobareu lògic que la corona castellana hi bastís també un palau reial. Doncs podem pensar que no en bastí cap ni un, car en les seves estades a la seva gran capital els reis [castellans] s'allotjaven en residències, no gaire brillants, de nobles»[13]. I rebla: «Com pot ser que fins el 1600, si Valladolit era la presumpta capital de les Castelles i de l'imperi espanyol, no tingui palau reial en funcionament?»[14]. Molt cert. El palau reial era un símbol àulic per excel·lència. I, amb Carles I, havia de ser una de les icones imperials més populars, universalitzades i universalitzadores. Insubstituïble. Un far que havia de dimanar llum i poder arreu de Castella i d'Espanya sencera. Ho palesen l'Enrique Martínez i la Magdalena de Pazzis: «El palau ha sigut sempre durant l'Antic Règim una de les imatges del poder, sobretot quan es tracta d'un palau reial i el sobirà hi resideix: llavors és la imatge del poder per antonomàsia»[15]. Però si a Valladolid no hi havia palau reial, llavors, de retruc, caldria inferir-ne que no hi havia poder reial, ni, per tant, cap estructura d'estat, ni cap mena de capital ni capitalitat. Ni aquí ni enlloc de Castella. Ho subratlla notòriament En Rivera Blanco en parlar de Valladolid: «Mes, si bé és cert que l'Emperador habità aquí més temps que en cap altra de les ciutats del seu regne [castellà], mai no es decidí a instaurar-hi capitalitat»[16].

La dada, mal que d'entrada ens pot semblar estrambòtica i tendenciosa, no ho és tant si tenim en consideració que Castella –o, fins i tot, Castella-Lleó– amb prou feines no tenia substantivitat política. O almenys això és el que creu l'Alfonso García Gallo, car, segons ell, «tot el territori forma una sola unitat política, i els diversos regnes que la componen –Castella, Lleó, Toledo, Sevilla...–, no tenen substantivitat política ni administrativa. El rei exerceix la seva autoritat immediata sobre els territoris de les ciutats. Les divisions regionals intermèdies tendeixen a desaparèixer. Amb la tramesa de corregidors reials a totes les ciutats, al 1480, se'n consuma la desaparició. D'ara endavant, al govern local i provincial el corregidor és l'únic representant directe del monarca. Però és clar que no és ni podia ser un virrei»[17], perquè, com és universalment sabut, no hi van haver mai ni virregnats ni virreis a Castella, tal com ha indicat sàviament En Vicens Vives: «Ni amb la més absoluta candidesa es poden admetre virreis a la Castella del segle XV"[18]. La manca de substantivitat política de Castella, precisament en aquesta segona meitat del segle XV, l'ha detectada també En Pep Mayolas, que n'ha escrit un sucosíssim article, resseguint les fonts de la historiografia oficial espanyola, per denunciar-la[19]. Així, remarca que, en cas d'escepticisme, «sempre podem anar a la història oficial, al rigor científic dels acadèmics, i comprovar com algunes de les sentències i afirmacions que sovint trobem als seus textos ens dibuixen una Castella que presenta tots els símptomes d'una important manca d'entitat política». Per la qual cosa, «tota la història que ens han explicat és un constructe narratiu començat probablement en temps dels Reis Catòlics i suportat, això sí, en una gran quantitat de documents creats ad hoc al llarg del temps per dotar de versemblança i legitimitat un món de fantasia»[20]. Us recomano l'article sencer, que també apareix publicat al seu darrer llibre Erasme i l'Imperi Català de Carles I[21]. De totes les citacions que hi reporta, ara en voldria reproduir una, que em sembla del tot capital pel que parlem i debatem aquí. Una d'En Tarsicio de Azcona, que fa: «Castella, tot i les seves pomposes Corts, no tingué al segle XV accés a un govern representatiu del regne. La funció dels tres braços de la nació quedà reduïda a la discussió sobre els subsidis que calia votar per a les empreses reials»[22], i que nosaltres també hem copsat que era una discussió controlada de tot en tot pel poder reial. Doncs, bé: vista aquesta manca d'un govern representatiu i vist el que ens innovava adés En García Gallo, que els diversos regnes que formaven Castella

«no tenen substantivitat política ni administrativa», raó per la qual tampoc no hi havia virreis, En Mayolas rubrica que, per tot plegat, tampoc «no tenia capital»[23].

És a dir, que si a Valladolid no hi havia ni capitalitat, ni poder imperial ni palau reial, i Castella no tenia substantivitat política, ni cap mena de delegació directa del poder del monarca a mans dels virreis, potser hauríem, conseqüentment, de concloure, malgrat tots els textos que ho indiquen, que l'Emperador no hi va ser mai. I l'Emperadriu tampoc.

Mirem's-ho d'una altra manera. Si, com diu En Bartolomé Bennassar, «les reunions de les Corts tenen lloc la majoria de vegades a les mateixes ciutats, a Toledo i Valladolid sobretot»; si «des d'ara, en aquestes ciutats privilegiades, la Cort s'hi estableix durant llarg temps i s'hi instal·len els Consells de Govern»; si «mentre es preparen les estructures de l'Estat modern, l'aparell monàrquic es fa més pesat i es presta cada vegada menys a desplaçaments continuats»[24]; si Valladolid «rep una de les dues Audiències del Regne de Castella i és escollida la majoria de vegades perquè s'hi reuneixin les Corts»[25]; aleshores, ¿per quina mena de raó Valladolid no esdevé la capital permanent dels castellans i el rei no la tria per establir-hi la seva residència fixa i construir-hi el seu propi palau reial?

En Bennassar hi torna a insistir, car advera que «des de començament del segle XVI fins al 1560 el curs dels esdeveniments semblava, no obstant això, molt favorable a Valladolid; la majoria de vegades és la vila escollida per reunir-s'hi les Corts, amb 23 assemblees en 160 anys. Durant el mateix període cap altra ciutat no es beneficià del fet de ser escollida tan sovint»[26]. Cal tenir en compte, a més a més, que «les reunions de les Corts suposen, naturalment, la presència del sobirà a la vila, que de vegades es prolonga molt més del que dura la sessió de les Corts»[27]; i hem de ser conscients que «des del novembre del 1517 fins al març del 1519, des de l'agost del 1522 fins al setembre del 1524 i, tal vegada, des del 1527 fins al 1536, Valladolid ha estat la capital d'Espanya, i és segur que ho ha estat durant setze anys, des del maig del 1543 fins a l'octubre del 1559; per descomptat, les dècades següents de 1541 al 1560 foren les més brillants de la història de la vila»[28]. Per aquest historiador occità, a qui les dades que aporta li semblen definitives, Valladolid esdevé el centre neuràlgic del poder polític castellà durant tota la primera meitat del segle XVI. És, com hem vist, la vila preferida per celebrar-hi Corts. És la seu d'una Audiència, residència quasi permanent de l'Emperador, però fixa de l'Almirall de Castella[29], sense descartar que, «durant les estades de la Cort, els Consells de Govern i les Secretaries de l'Estat s'hi estableixen de forma permanent: els membres del Consell Reial i del Consell d'Índies, els secretaris, els oficials majors de la comptabilitat» i tota mena de funcionaris «hi formaven, en efecte, una societat amb un elevat poder adquisitiu»[30], que el rei no podia pas ignorar. Però, tot i amb això, i malgrat això, En Bennassar no pot evitar de rubricar que, Valladolid, «en canvi, fracassà en el seu intent de convertir-se i seguir sent la capital de la monarquia castellana»[31]. I no va poder evitar que la Cort en marxés a partir del 1560. Com que es materialment inconcebible que una ciutat que té totes les estructures de l'Estat i de la capitalitat d'un imperi universal, construïdes lentament al llarg dels darrers decennis, amb tota la intencionalitat i vocació polítiques del poder, s'abandoni del tot i deixi de ser tinguda en compte pels seus monarques, En Bennassar acaba qüestionant-se: «¿A què és degut aquest traslladat que interromp, brutalment, una vocació política tan brillantment començada i aparentment confirmada durant setze anys per un tracte de favor?». Per concloure tot seguit que «el caràcter irrevocable de l'abandonament de Valladolid (malgrat l'enganyós retorn del 1601) exclou la idea d'un simple capritx humà»[32]. Un simple capritx o no. Perquè no pot ser un capritx, majorment quan el fet «desencadena la decadència política de Valladolid al mateix temps que la de Toledo, una altra ciutat que hauria pogut cobejar el paper de capital amb més raó encara que Valladolid»[33]. Que curiós. El paper tan important que les cròniques i tants documents ens asseguren que tenien Valladolid, en uns casos, i Toledo en molts d'altres, s'esvaeix per sempre de forma irrevocable i incomprensible i les dues ciutats quedaran colgades en una mena d'oblit imperial permanent. Jo crec que la manca del palau reial és el desllorigador de tot plegat, perquè posa a palès que som davant d'un mer i barroer constructe textual, que la realitat mateixa desmenteix com un gran calbot. Com un mastegot indescriptible de sentit crític i consciència històrica.

L'absència de palau propi, i, en aquest cas, d'un palau reial concret a la capital val·lisoletana, es torna a fer evident en el fet que, quan el príncep Felip «es traslladà a residir a Valladolid, visqué a les cases del Comanador Major de Lleó [Francisco de los Cobos] i en aquest palau li naixeria al 1545 el futur príncep Carles»[34]. La casa, però, no li deuria fer ni fred ni calor, perquè, quan Felip va decidir establir la Cort en una ciutat fixa, ja amb caràcter permanent, no ho va fer tampoc aquí, sinó a Madrid, com és de tothom sabut. I, com molt bé comenta En Rivera Blanco, «amb l'accés al poder de Felip II, s'iniciava un lent retrocés a la vila castellana [de Valladolid]. Lloc administratiu per excel·lència, nogensmenys, les mercaderies, el comerç i la indústria s'havien establert en d'altres ciutats i pobles»[35]. Cosa que, si no fos certa, semblaria impossible, perquè la capital política del Principat o dels regnes de València o Nàpols –per posar tan sols tres exemples prou reconeguts–, sempre va ser una ciutat de pes mercantil, econòmic, industrial i demogràfic. Barcelona, València i Nàpols no requereixen cap estudi especialitzat per corroborar-ho.

Per contra, l'Enrique Cock, un viatger que va passar per Valladolid a les darreries del segle XVI, remarca que la gent d'aquesta ciutat «és superba i de molta presumpció, que diuen i tenen per ells generalment quasi tots que Valladolid és la millor peça de la cristiandat. No sé si pequen pel comú refrany, que diu Villa por villa, Valladolid en Castilla, o si

pequen per poca experiència de no haver vist altres terres o de necis, ignorants i presumptuosos, perquè la seva fantasia és que Valladolid és millor que Flandes, Nàpols i Roma, sent Valladolid, a manera de dir, corral de vaques per igualar amb les ciutats principals de Flandes, Nàpols, Roma, Venècia i d'altres»[36]. Llavors, si Valladolid no es podia comparar ni de lluny amb Nàpols o Roma o les principals ciutats de Flandes, i a En Cock, més aviat li sembla, comparada amb elles, un «corral de vaques», és que Valladolid no podia ser, en el món físic i real, ni cap icona imperial ni cap retir especial per als reis d'Espanya. Quan En Bennassar, a fi d'escatir la importància de Valladolid en aquells anys precisos, comença escrutar els arxius municipals de la vila, s'adona que al cens del 1561 se'ns descriu el lloc com una «vila baixa, conglomerat de casetes particulars», on, curiosament, «les grans edificacions eren relativament escasses»[37]. Per ell, «Valladolid no tingué ni la calcària ni el gres de Salamanca, ni el granit de Segòvia: al segle XVI era una vila de totxana i adob, en què el tapiador i el fuster tenien més importància que el picapedrer»[38]. Era una ciutat de tan poc calatge arquitectònic que, a En Bennassar li sembla que «els materials utilitzats impediren que la vila de l'època renaixentista es conservés fins avui»[39]. Si a tot plegat hi afegim les dades reveladores que ens forneixen ara els seus arxius, veiem que «les freqüents prohibicions dirigides als amos de porcs que deixaven circular lliurement els seus animals pels carrers no semblen haver tingut gaire efecte», la qual cosa permet adonar-nos que tal vegada estem parlant de dues ciutats diferents: una de llibresca, on s'hi han afegit totes les grandeses reials i imperials, i una altra de real, amb tots els entrebancs i penúries de la vida quotidiana, incloent-hi les vaques i els porcs. Sigui com fos, la Valladolid mitològica, àulica i imperial, es va desdibuixant i evaporant de mica en mica, però de continu, fins gairebé desdibuixar-se i evaporar-se del tot.

Segurament va ser per això, per aquesta manca de simbolisme imperial, però sobretot per la manca també de qualsevol mena de palau digne de l'emperador, que aquest, quan va voler-se'n edificar un de propi, va escollir –segons ens diuen– «Granada» i no pas cap ciutat de Castella. Aquest és el parer de l'Héctor Velarde, pel qual «l'absència d'un palau digne de l'imperi, féu que Carles V confiés a En Pedro Machuca, deixeble de Bramante, la construcció de l'edifici reial als jardins de l'Alhambra de Granada»[40]. Un palau, per torna, «que no arribarà a conèixer, perquè no tindrà l'oportunitat de tornar a Granada»[41] –rebla En Bennassar–. Cosa, si ens hi aturem a pensar una mica, almenys prou curiosa, perquè delata no tan sols que a Valladolid no hi va haver cap palau reial, sinó que l'Emperador ni tan sols no va tenir la voluntat de construir-n'hi cap.

Amb tot, els llibres castellans ja arranjats i reescrits ens donen certes pistes d'aquest misteriós palau reial i ens parlen encara de la seva ubicació. Així, En Cock exposa que a l'entorn de Valladolid, «on hi ha un monestir devotíssim dels descalços de Sant Francesc, hi ha allà enganxat un palau i esbarjo dels reis de Castella, quan volien anar a folgar-se fora de Valladolid. El lloc és molt alegre perquè és sobre el Duero»[42]. Mentre En Matias Sangrador matisa que aquest palau reial existia «des dels temps de Carles V»[43], En Gil González assegura que el va edificar l'Emperador mateix, «on es retirava moltes voltes a meditar»[44]. I hom té per cert que les seves propietats anaven «des de la tanca de la reial casa fins al pont del Duero i formaven amb elles un bosc»[45]. Tot el terreny reial, a més a més, era circumdat per «una forta muralla», que té «de longitud set mil sis-cents cinquanta-quatre peus»[46] (uns 2.333 m. aproximadament). També, a les darreries del segle XVII, l'Albert Jouvin objectivava que el palau destaca, precisament, «a causa de la magnificència de la seva edificació i la bellesa dels seus jardins»[47], on, als seus escenaris, «els comediants més famosos del regne representaven les més belles obres de Lope de Vega i Tirso de Molina»[48].

La dada, novament, sembla indicar que tornem a parlar del Palau reial de València, que, també, efectivament, era als afores de la ciutat, envoltat per una muralla, i arribava fins al Pont del Real, que permetia creuar el Túria i entrar a la ciutat. O com objectiva l'Enrique Deltoro amb totes les lletres: «El pont del Real comunicava la ciutat a través de la porta del mateix nom amb el Palau Real, residència del monarca»[49]. La pista, doncs, del «Pont del Duero» que ens dóna En Cock com a límit del terme del Palau reial és ara del tot reveladora. Els ponts de València sobre el Túria eren antics i celebrats. N'hi havia cinc i anaven seguint el curs del riu i de les muralles de la ciutat. De conformitat amb En Josep Vicent Boira, que recull informació de diversos testimonis dels segles XVIII i XIX, «els cinc ponts de València també són destacats pels viatgers, que fan justícia a llur enorme valor artística i històrica»[50]. Per tant, si els ponts eren un element definidor de l'espai arquitectònic valencià, un símbol artístic i històric, un referent a glossar i remarcar pels viatgers, bé podien ser utilitzats amb normalitat per assenyalar una entrada o un terme, com és el cas dels límits del Palau reial.

A la comèdia de Los tres Diamantes, precisament, d'En Lope de Vega, editada al 1611, l'autor fa referència a un hospital que hi ha a prop del «palau reial», propietat del «duc», senyor d'aquell país, amb qui conversa. En Leonato, un dels personatges de l'obra, després de comentar-li al duc que a l'hospital s'hi arriba «sobre essa puente,/ que va a tu palacio real», li pregunta si no l'ha vist mai. El duc respon: «Despues/ que al puerto vine lo ohi/, però no se bien lo que es»[51]. Amb la qual cosa tornem a tenir un palau reial al costat d'un pont, però ara l'acció passa en una ciutat amb port, com era indefectiblement València. I, com ja ens ho podíem esperar, darrera del Palau reial, hi havia també un hospital: el de Sant Llàtzer, creat al 1256[52]. Tot i que som davant d'una recreació literària, i que l'acció de la qual passa a Aigüesmortes, a la Provença, i per bé que a la comèdia hi apareix el rei de Nàpols, la coincidència de tants

elements urbanístics (pont, palau reial, hospital de sant Llàtzer i port) fa factible que puguem parlar de València, encara que sigui conjecturalment, com a emplaçament on es puguin emmarcar els fets, especialment perquè Lope de Vega hi havia viscut[53], però també perquè «les seves obres dramàtiques s'hi estrenen, s'hi difonen amb èxit notable i hi assoleixen reconeixement general»[54].

En canvi, el monestir de l'Abrojo, de Valladolid, on se'ns assegura que hi havia el Palau Reial castellà, ni confronta amb el Duero ni té a prop cap pont que en possibiliti l'entrada ni la sortida. Però això no és tot. Els rastres que ens permeten denunciar la deslocalització d'aquest palau i les dades que ens ajuden a situar-lo a València no s'acaben aquí, car, a més a més, En Jouvin ens confirma que la mansió on s'estatjaven els reis als afores de Valladolid era també coneguda com «la Huerta del Rey, que és un Palau Reial»[55]. Segons la Riesco, les obres de teatre d'En Lope de Vega i d'En Tirso de Molina que he esmentat més amunt, les representaven «al Palau Reial o a l'ombra de la Huerta del Rey»[56]. Per l'Agustín Bustamente, aquest palau consistia en l'edifici estricte on vivia el monarca i «tot el paisatge circumdant conegut com a Huerta del Rey»[57]. D'acord amb En Sangrador, va ser el rei Felip III qui va comprar els terrenys el 31 de gener del 1605 «amb la finalitat de formar-hi un parc extens i dilatat per al seu esbarjo»[58], que s'anomenava Huerta del Rey[59]. Tanmateix, «en traslladar-se la cort a Madrid, se suspengueren les obres del parc», sense que això fos obstacle perquè el rei, al 1607, hi ordenés posar un enginy d'aigua, «la font gran, figures de marbre, pintures altes i baixes i taules de jaspi»[60]. Però, ves per on, «totes aquestes coses han desaparegut amb el temps»[61]. Per això mateix, i en aquest mateix caient, també per En Bustamante, «de la Huerta de la Ribera o Huerta del Rey, no se'n sap re»[62]. Com no se'n sap re, tampoc, del palau que l'acollia: «El Palau de la Ribera, frontaler al del comte de Benavente, no només desaparegué, sinó que, a l'actualitat, ens resulta quasi completament desconegut»[63] –rubrica En Bustamante–. Realment, increïble. Del famós palau reial val·lisoletà, residència de reis i reines, cort imperial, i que acollia la conegudíssima i lloadíssima Horta del Rei, un jardí bellíssim, glossat arreu per tota mena d'escriptors i viatgers, no n'han quedat ni les morques. I els entesos que ho han estudiat ni tan sols saben on podia haver estat situat.

Llavors, i en conseqüència, per tal com a Valladolid no hi havia palau reial, ni molt menys l'Horta del rei que l'acollís, i això era un fet de domini públic, com acabem de constatar, alguns censors van canviar-ne la ubicació i van traslladar aquest espai paradisíac a Toledo. Aquest és el cas d'En Christóval Lozano, que, en glossar-nos la ja mítica Huerta del Rey, escriu: «Horta famosa a la vora del Tajo, quasi contigua a la Ciutat, quan es baixa pel Pont d'Alcántara, que fins a dia d'avui conserva el nom de la Huerta del Rey. Just al mig s'hi fabricaren uns palaus famosos, ornats amb jardins i uns estanys molt artificiosos»[64]. Com era inevitable, cal preguntar-se per què si al segle XV ja hi havia aquests palaus i aquests jardins a Toledo, Carles I no hi va instal·lar la Cort i el seu palau personal. I, com que no ho va fer, perquè els cronistes sempre ens parlen de Valladolid, llavors cal interpretar, que aquests jardins i aquests palaus només van existir sobre el paper i només en el paper, fruit de les maniobres i les truculències censores.

Si rellegim el paràgraf d'En Lozano, veurem que, una vegada més, l'Horta del Rei de Toledo és com la de València, situada a la vora del riu, i contigua a la ciutat, i, talment com a la capital del Túria, arriba fins a un pont i al seu interior hi ha uns palaus i uns jardins famosos, amb estanys artificials. Però amb l'agreujant que, mentre que tot concorda al mil·límetre amb el que trobem a València, a Toledo, a començament del segle XVII, d'aquests palaus, «només en queden avui vestigis enderrocats i caduques paredasses»[65]. I encara més, perquè amb l'espai valencià hi concorda la història d'aquests palaus fantasmes, que, segons En Lozano, van ser construïts a Toledo per «un Reietó de l'Àfrica», que vivia dins de la ciutat, com a regal per a una filla seva[66]. Doncs, bé: de conformitat amb En José Antonio de Hebrera, Jaume I, després de la conquesta de València, va distribuir els franciscans i els dominics, que tant l'havien ajudat, en espais diferents. Així, «als religiosos del Nostre Pare Sant Domènec, donà perquè hi fessin convent el Palau Reial que ocupava el Rei Moro Xec Bohib, que era dins de la Ciutat, i als nostres [als franciscans], donà els jardins i Hortes del mateix Rei, amb la casa de camp que hi havia»[67]. Amb la qual cosa, tornem a ser conscients que el Palau reial de València, d'una part, també havia pertangut a un «rei moro», que, talment com a Toledo, tenia casa dins de la mateixa capital, i, de l'altra, que a l'entorn d'aquest palau hi havia l'Horta del Rei i els seus reials jardins.

I, exactament, hem d'interpretar el mateix quan ens parlen de l'«Horta del Rei». Car, si com jo vindico, aquesta horta reial fos l'horta del Palau reial valencià, deslocalitzada a Castella als llibres impresos i en d'altra mena de documentació copiada i reescrita, ara a Valladolid, suara a Toledo, ¿en podríem trobar les traces a la València del segle XVI? I tant. Vegem-ho. Quan a l'octubre del 1494 En Jeroni Münzer va venir a València, ens narra que el van dur a visitar el Jardí de la Ciutat, que no és altre que el del Real, «plantat de llimoners, tarongers i palmeres i cobert a l'entorn amb les branques i fulles dels tarongers. S'hi veuen taules, altars, trones, naus, seients, fet tot amb murtra molt delicadament». Amb les seves branques, que «es dobleguen, porten, torcen i inclinen amb summa facilitat, s'hi formen tota mena de figures. Veiérem també l'Horta del Rei, situada en una elevació, abundosa en fruits, sèquies i estanys»[68]. És indefectiblement l'Horta del Rei que hi havia «a la part de darrera» del Palau reial[69]. L'Horta del Rei, que a Valladolid ningú no ha pogut ni detectar ni localitzar, a València la glossen i la lloen els viatgers ja a final del segle XV, amb tota la naturalitat del món. Segons la Mercedes Gómez-Ferrer i En Joaquín Bérchez, l'Horta era «molt

preuada pels seus jardins variats i formosos (l'horta de la Carrasca, el Viver o jardí del safareig, el jardí de les figures...), reiteradament aclamats per cronistes i visitants. El lloc era especialment apropiat per a aquests jardins, car, pels terrenys del Real hi discorria el braç, anomenat de la Rambla, d'una de les sèquies més importants de València, la de Mestalla, que assegurava el reg dels horts, el moviment de la sínia i aigua abundosa a les fonts»[70]. Per acabar-ho de rubricar, els jardins estaven decorats amb «motius geomètrics i composicions ornamentals artístiques (com escuts nobiliaris i figures diverses, aconseguides per mitjà de la poda d'arbustos)»[71], que els donaven un aspecte tan admirable com digne de remembrança. I encara, per torna, En David Garrido ens innova que «el palau no era solament l'edifici, sinó també els jardins que l'envoltaven. Al segle XV albergà fins i tot un zoològic, que incloïa lleons i óssos. Un jardí que també tingué la funció de viver reial, al qual recorregué Felip II (I de València) per a obtenir les plantes amb les quals volia ornar els jardins del nou palau reial d'Aranjuez»[72].

Així mateix, el palau valencià era conegut com a la gran seu del teatre cortesà del XVI[73] i admirat per la bellesa dels seus jardins[74]. Aquests, tenien, ja al segle XV, un responsable només per a la seva cura, el qual era ensems custodi del palau amb caràcter vitalici[75]. Sembla que aquest encarregat i custodi havia de tenir alguns ajudants, perquè, sabem que a l'obra nova, construïda a les acaballes del segle XV i primeries del XVI, tenia a l'ala esquerra «un petit edifici [que] servia per habitació dels jardiners i altres dependents»[76]. Per l'Almela, aquell jardí «era molt ben plantat d'arbres de diversos fruits, així com proveït d'aqüeductes i piscines»[77], que pressuposarien tot un complex d'aparells de regadiu no gens menor. Doncs bé: segons En Nicolás García, al fantasmagòric palau reial de Valladolid, «s'hi feien funcionar les fonts amb vistosos jocs d'aigua», per la qual cosa rubrica que «calia, doncs, un cabal d'aigua considerable per alimentar aquestes fonts i regar hortes i jardins, i amb aquest fi s'hi instal·laren diversos sistemes a base de treure aigua d'un pou per mitjà de sínies que alimentaven un estany»[78]. I, ara, com que tenim constància que al Real valencià, a la primera meitat del XV, hi havien treballat experts «en problemes d'hidràulica i construcció de molins i sínies»[79]; que, en un dels seus angles «hi havia un estany amb peixos i gàbies plenes d'ocells»[80], i que l'Antoni Tordera suggereix que, en algunes obres teatrals que s'hi efectuaren a l'època del duc de Calàbria, s'hi «degué emprar un mecanisme hidràulic»[81], puc tornar a conjecturar, amb un cada cop més alt percentatge de certesa, que les sínies, fonts i estanys del palau perdut i mai localitzat de Valladolid no serien res més que les sínies, fonts, estanys i piscines documentades al Real de València fins a l'avorriment.

M'ajuda també a pensar que tot el que fa referència al Palau reial valencià, especialment a la primera meitat del XVI, va ser traslladat –però només als llibres– a Valladolid, el fet que, mentre l'edifici físic del palau edetà va perdurar fins al 1809, quan fou enderrocat[82] per l'exèrcit espanyol[83], del de Valladolid ja no en quedava rastre a mitjan segle XVII, car, després d'un incendi patit al monestir contigu de l'Abrojo, al 1624, «el palau quedà completament arruïnat, i sobre les seves ruïnes es bastiren, al 1630, una habitació per al guardaboscos i una altra de descans»[84]. Dues habitacions construïdes sobre les restes imponents d'un palau reial no m'ajuden gaire a creure que, abans de l'incendi predit, hi hagués hagut gran cosa més que no un senzill i espectacular no-res.

No ens hauria de passar per alt el que acabo d'exposar, sinó que ho hauríem de retenir amb tota la força, gravat amb foc a la ment: que el Palau Reial de València no es va esfondrar per la incúria del pas temps, sinó que fou tirat a terra expressament per l'exèrcit espanyol. Així ho explica l'Ampa Galduf: «En el context de la Guerra de la Independència, el 12 de març del 1810 el Palau fou arrasat, però, contràriament al que hom pogués pensar, no foren les tropes de Napoleó les que provocaren l'enderroc de l'edifici, sinó els mateixos espanyols, que seguint les ordres del general espanyol Blake, pretenien –suposadament– evitar que el palau caigués a mans enemigues i es pogués convertir en una plaça forta pels assaltants. Aquestes foren les preteses raons oficials de la seva demolició, les d'una presumpta estratègia bèl·lica per evitar que un bastió semblant fos aprofitat per les tropes napoleòniques invasores»[85]. És evident que si durant segles l'Estat espanyol havia intentat apropiar-se la història d'aquest famosíssim palau, fent-lo passar als llibres impresos i documentació vària ara pel palau reial de Madrid, suara pel de Valladolid i, fins i tot, pel de Toledo, l'edifici físic sempre ho podia desmentir. Les raons adduïdes per l'enderroc d'un dels símbols més potents del regne de València i, en general, de la Nació Catalana, no acaben de convèncer ningú. No convencien l'Ampa Galduf, que parla de «presumptes estratègies» i de suposades pretensions militars espanyoles. I acte seguit subscriu que «el cert és que, a aquesta discutible concepció tàctica uns altres estudiosos hi diuen el contrari, precisament, que el palau podia servir de punt des d'on abatre els atacants de la muralla»[86]. I, en aquest sentit, s'ha manifestat En Josep Vicent Boira, pel qual «podríem pensar que l'enderroc va obeir a una conjunció de factors: una –fallida pel que es va veure– estratègia militar hi podia estar present, però també hi intervendria la necessitat econòmica per part de la Junta de Defensa de la ciutat de València i la falta de funció concreta del Palau, per no dir la percepció de ser el símbol per excel·lència del passat»[87] nacional valencià. Cert. Per En Vicent Boix, al 1845, pocs anys després encara de la demolició espanyola, el Palau Reial era un «record gegantí de la grandesa antiga de València»[88]. I a final del mateix segle XIX, En Teodor Llorente continuava insistint que aquest edifici havia estat la «noble mansió dels monarques valencians, centre oficial i monument simbòlic del nostre regne antic i gloriós»[89]. I quasi sense voler-ho dir, però, tanmateix, afirmant-ho lletra a lletra, advertia, en una advocació directa al mateix Palau, que «de la seva fàbrica superba, no n'ha quedat pedra sobre pedra: desaparegué tot, àdhuc les runes escampades per la piqueta destructora

dels homes, així com desaparegueren també, al cop de la piqueta dels segles, les institucions que representaven, l'autonomia il·lustre d'aquell regne, de què en foren cap, avui sencerament diluït en la uniformada nació espanyola»[90]. És a dir, que al mateix segle que el palau es va enderrocar, hi va haver valencians que expressaven obertament que l'edifici era un símbol de la grandesa de la València antiga i que va ser enderrocat al mateix temps que van desaparèixer les institucions pròpies amb el decret espanyol de Nova Planta, com si veladament es volgués dir que una cosa en va ser la conseqüència directa de l'altra. Quan En Boira Maiques recorda els mots d'En Llorente no es pot estar de remarcar: «El lament de Llorente es pot interpretar de moltes formes. Llegint altres escrits seus és difícil pensar que estiguera d'acord amb l'enderroc i el sospir pel Palau Reial com a símbol de l'autonomia històrica del regne de València permet intuir la crítica soterrada a la concepció "uniformada" d'Espanya»[91]. I d'aquí al fet que la conquesta de València per les tropes borbòniques i la subsegüent destrucció de la personalitat política pròpia dels valencians anessin lligades a la destrucció del seu patrimoni simbòlic nacional, només hi ha un pas. Les raons esgrimides fins avui del perill francès semblen, cada vegada més, especialment a la vista de tot el que he mostrat fins aquí, una cortina de fum per tapar l'autèntic propòsit de la demolició: esborrar per sempre més de la faç de la terra el símbol viu i perenne del majestuós poder polític i cultural valencià; el símbol físic que podia posar en evidència que la història escrita de Castella, amb el seu Palau Reial fantasmagòric, que ningú mai més no ha trobat, era un mera invenció de la censura d'Estat.

Quan En Josep Guia recull al seu impagable i imponderable llibre València, 750 anys de nació catalana evidències documentals que confirmen que, al llarg dels segles, els valencians van ser dits «catalans», mentre València era designada com part integrant de Catalunya, alhora ens presenta dades de la destrucció premeditada d'aquetes mateixes evidències. Per ell, a València, «la castellanització –més modernament: l'espanyolització– hi esdevingué una pràctica i un objectiu. Dit d'una altra manera totalment equivalent: la descatalanització de València la volien dur fins a les darreres conseqüències»[92]. Per això mateix, als espanyols «els calia esborrar el rastre de qualsevol mostra de catalanitat, i la primera i principal, òbviament, n'era l'ús del català»[93]. Però la dèria destructiva i aniquiladora espanyola no es va precipitar tan sols sobre la llengua. Per En Guia, aquest anorreament de la identitat catalana de València també va afectar el nomenclàtor dels carrers i les places i, encara amb més fúria, tot allò que tingués a veure amb Sant Jordi, les seves festes i el seu culte[94], del qual «n'han esborrat fins el darrer vestigi»[95]. I en plena eufòria destructora de símbols, festes, i llengua, «el problema se'ns planteja quan aquests depredadors també n'han eradicat la cosa [vol dir la cosa física], i l'exemple més escandalós és el de la Casa de la Ciutat, l'edifici gòtic del segle XIV que hi havia a la plaça de la Seu». I que ara ja no hi és, perquè a «l'any 1859 enderrocaren aquest històric casalici ciutadà»[96] i que feia que, en aquest espai arquitectònic, València s'assemblés tant a la plaça barcelonina de Sant Jaume. És a dir, que En Guia ens vol expressar que, per raons polítiques molt evidents de descatalanització i castellanització, l'Estat espanyol ha fet mans i mànigues per esborrar, d'una banda, els senyals de catalanitat valencians i, de l'altra, la seva grandesa i el fet d'indicar-nos un passat esplendorós. I tot seguit, després de glossar l'enderroc de la Casa de la Ciutat, ens posa l'exemple d'«el palau Reial»[97], sense comentar-lo, perquè creu més que demostrat que la seva demolició seguia la mateixa línia de la destrucció dels altres monuments arquitectònics, de les festes i de la llengua.

Si, doncs, «Valladolid» només és un retoc textual, interpolat al text en reescriure les cròniques, i els fets que estic ponderant no hi van passar, això ens ajudaria a entendre per què Carles I, en el decurs d'aquestes repetides Corts de Valladolid, per mitjà d'una Reial Provisió del 29 de març del 1527, ordena «al governador de València, Jeroni de Cabanyelles que, en cas de vacar el mestrat de l'Orde de Montesa, en segresti, en nom de la Cort, els castells i rendes»[98]. O facilitaria la comprensió de per què en aquest any mateix del 27 Francesc Ubach és nomenat Regent de la Cancelleria valenciana[99] o bé hom nomena el valencià Hug de Montcada i Cardona com a nou virrei de Nàpols[100]. Per bé que el virrei, strictu sensu, «no era a Catalunya "ofici creat en Corts, sinó càrrec"»[101], també es podia designar al si d'unes Corts, com és el cas del títol concedit a En Colom al 1493, a Barcelona[102], en el decurs de les Corts Generals que llavors s'hi celebraven, i com el cas de la demanda d'En Cortès, que tot i sol·licitar aquest càrrec a l'Emperador també a les Corts de Barcelona, aquest va refusar atoragar-l'hi[103] i només li va concedir, al 6 de juliol del 1529, el títol de Marquès de la Vall de Oaxaca i Capità General de la Nova Espanya i de les Costes de la Mar del Sud[104].

Aquesta nova perspectiva ara també aclareix molt nítidament per què l'Alfons-Felip d'Aragó, «comte de Ribagorça», es trobava al bateig del príncep Felip[105], que tingué lloc en una aturada de les Corts, i per què també hi havia En Joan de Lanuça, virrei d'Aragó[106] i el «comte de Montagut»[107] –que «era Cruïlles i Santa Pau»–[108], raó per la qual En Feliu de la Penya ens advera que, al bateig, «de Catalans, només s'hi compta el Comte de Montagut»[109]. I dóna sentit que també hi fos la valenciana Mencia de Mendoça[110], que tot just feia tres anys que s'acabava de casar amb Enric III de Nassau[111], i amb el seu marit seguien la Cort Imperial. En Zúñiga ens narra que, «al mes d'abril, a 21 dies, de l'any de 1527, la molt alta Emperadriu, per la misericòrdia divina i a fi de fer Déu bé i mercè als seus regnes, parí un fill»[112], que fou batejat al cap de poc. I postil·la: «I com l'alt Príncep fou tornat a palau, al cap d'un dia foren fetes moltíssimes festes i alegries i jocs de canya»[113]. És a dir: que el Cèsar era en un «palau», en va sortir per anar

al bateig del seu fill i celebrar-ho amb unes festes i jocs de canya, i va tornar a «palau». És també en aquest «palau» que, dos mesos abans, el 17 de març, l'Emperador va rebre també «els procuradors, grans i prelats» a fi de fer-los «llegir tot el que havia passat amb el rei de França i amb el papa Climent de Mèdicis i amb altres senyors d'Itàlia»[114]. És evident que, encara que aquests textos no explicitin obertament de quin palau es tracta, sí que en tenim –com hem vist– d'altres referències. I cal entendre, llavors, a manca de qualsevol altra indicació que ens faci entendre una altra cosa, que l'Emperador s'estatjava al seu palau. Al seu propi palau, és clar. Al Palau Reial, on havia d'haver nascut, per tant, el seu fill. Però, com ja he dit, i com remarca En Luis Fernández, «la casa on nasqué Felip II, a Valladolid, no era palau reial, puix la Cort de Castella, en el període de la seva més gran exaltació, no tenia un assentament fix»[115]. Llavors, si l'Emperador es trobava en un «palau reial» i a Valladolid –com ho han ressenyat un fum d'historiadors– no n'hi havia cap, és que tornem a ser de ple al Palau Reial de València.

En Sandoval també diu que van participar als jocs, a més de l'Emperador, «cent setanta cavallers»[116]. El fet coincideix a la menuda amb les festes que també es van fer a la ciutat de València i on, segons En Joan Reglà, «el duc de Calàbria lluí les seves habilitats cavalleresques»[117]. El fet s'ajusta al detall amb el que passava també al Real de València, quan els reis hi celebraven festes. La Mercedes Gómez-Ferrer ens ho exposa sens cap mena d'embut: «El Real sempre estava preparat per a les celebracions festives. Durant el regnat de Martí l'Humà fou l'escenari de les noces de la infanta dona Isabel, germana del rei, amb En Jaume d'Urgell, dit el Dissortat, el 29 de juny del 1407»[118]. Segons ella, durant «aquest mateix any, i comptant que era una de les èpoques que el rei residí a València, hom també té notícia de les justes celebrades davant del Real, que tant agradaven als monarques de la casa d'Aragó. Els cronistes ens narren com s'esdevingué a la rambla un combat singular "amb armes de tota ultrança de batalles mortals" entre En Pere de Montcada i dos barons de Gascunya i el senescal d'Henaut acompanyat de dos francesos, a qui el rei havia assegurat camp tancat i s'hi alçà un cadafal per a aquest fi»[119]. Com que també sabem per la mateixa historiadora de l'art que Ferran I, després de la seva coronació, «acudí a València amb motiu de la seva reunió amb el parlament del regne» i, precisament «per això, s'agençà al Real»[120]; i atès que els Reis Catòlics, al 1481 van haver de desplaçar-se a València per celebrar-hi Corts[121] i també es van estar al Real, fent-hi nombrosíssimes reformes[122]; i, així mateix, també s'hi estatjarien, pel març del 1488, amb els infants i una àmplia comitiva[123], just abans de celebrar aquell juliol Corts a Oriola[124], això també ens permet albirar que les estades al Real de Carles, o sol o amb l'Emperadriu, també podien haver tingut unes Corts com a escenari de fons. Cosa que efectivament va ser així quan el Cèsar va entrar a València al maig del 1528, car «també s'aposentà al palau durant els disset dies que durà la seva estada a la ciutat»[125]. Exacte: per més traces i evidències que hi hagi per sospitar i, fins i tot, conjecturar que Carles I es podia haver estat molt més temps del que recull la documentació oficial, el món acadèmic ha resolt acceptar que l'Emperador, aquell any de 1528 tan sols i únicament es va estar 17 dies a València. Concretament, del 3 al 20 de maig, com ho testimonia En Salinas, que llavors seguia la cort pas a pas[126].

Un altre punt que em porta a pensar que les Corts del 1527 s'havien d'haver celebrat dins del Regne de València és el conflicte que va esclatar entre l'Inquisidor del bisbat de Cartagena i els veïns de la ciutat d'Oriola. Aquest és un tema llargament estudiat per l'Antonio Carrasco a la seva tesi doctoral sobre La Ciudad de Orihuela y el Pleito del Obispado en la Edad Moderna, i que, atesa la seva prolixitat, m'abstindré de glossar o reproduir. Amb tot, el que vull remarcar és que certs conflictes del plet es van tractar tant a les Corts de Montsó del 1528, com a les propsegüents de Barcelona, al 1529[127]. Per tant, quan a la primavera del 1527, la Cort imperial «tractava de trobar una solució acceptable per a ambdues parts»[128], també en podríem inferir que havíem de ser dins unes altres Corts, habilitades per tractar els conflictes de les ciutats del seu regne, en aquest cas d'Oriola. Per això En Carrasco exposa que la Cort va debatre el conflicte amb una comissió on hi havia membres del Consell d'Aragó[129]. I sense deixar de tocar els bisbats de la Nació Catalana, tenim que «la ciutat de Barbastre també lluità per la creació d'un bisbat, argumentant que havia gaudit de la dignitat episcopal des de començament del segle XII. Al 1527 presentà un ampli dossier al monarca per justificar la seva pretensió, però no assolí el seu objectiu fins al regnat de Felip II»[130]. Que la ciutat de Barbastre pogués presentar un dossier a l'Emperador per sol·licitar la recuperació de l'antic bisbat, no s'ajustaria gaire si els fets ocorreguessin dins d'unes Corts castellanes, on només tenien cabuda els representants de certes ciutats de Castella; però, altrament, té sentit ple si tot passa dins d'un marc nacional català i al si d'unes Corts que se celebren en qualsevol dels regnes catalans. O, més exactament, a València.

Totes aquestes dades de clares referències catalanes a les Corts del 1527, finalment, expliquen per què En Dormer les inclou, si bé ja amb el nom desvirtuat pel censor, a dins dels seus Annals d'Aragó i es dedica a desglossar-les fil per randa, comentant a la menuda totes les incidències i gestes dels «aragonesos, valencians i catalans»[131]. És a dir, que si les Corts de 1527 es van celebrar a València, com deixen palès certs historiadors i documentació diversa, mensytinguda per la historiografia oficial, però no pas per això, menys veraç, és que el palau reial de Valladolid, Madrid i Toledo, era el Palau reial valencià. Era el palau on naixeria el príncep Felip, el palau on Lope de Vega estrenaria les seves obres de teatre i l'Emperador Carles i d'altres reis d'Espanya hi celebrarien tota mena de festes. Era el símbol d'una nació lliure i famosa. Un símbol, certament, d'una grandesa arquitectònica mai vista. Un símbol de la cultura radiant del país. Però, també, és clar, un símbol de la potència política de la Nació Catalana i dels seus reis. Calia

esborrar aquesta memòria viva i vivificant i es va esborrar dels llibres. L'exèrcit espanyol es va encarregar finalment d'enderrocar, pedra a pedra, l'edifici físic.

Jordi Bilbeny

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES:

[1] DIEGO IOSEF DORMER, Anales de Aragon desde el año M.D.XXV del Nacimiento de Nuestro Redemptor hasta el de M.D.XL; Herederos de Diego Dormer [Saragossa], 1697, foli 262.

[2] Ídem, p. 295.

[3] Cf. ANTONIO RODRÍGUEZ VILLA, El Emperador Carlos V y su Corte según las Cartas de Don Martín de Salinas, Embajador del Infante Don Fernando (1522-1539); Establecimiento Tipográfico de Fortanet, Madrid, 1903, lletra 152, p. 359.

[4] JESÚS URREA FERNÁNDEZ, «El Palacio Real de Valladolid»; Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología, 40-41 (1975), p. 241.

[5] MANUEL FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Felipe II; Austral-676, Espasa Libros, S.L.U.; Barcelona, 2010, p. 60.

[6] ANTONIO VILLACORTA BAÑOS-GARCÍA, La emperatriz Isabel. Su vida al lado de Carlos V, su mundo, su época; Editorial Actas, s.l.; Madrid, 2009, p. 185.

[7] FRANCISCO DE COSSÍO, Guía-Anuario de Valladolid y su Provincia; Imprenta Castellana, Valladolid, 1927, p. 132.

[8] M. CARMEN GONZÁLEZ ECHEGARAY, M. ANGEL ARAMBURU-ZABALA, BEGOÑA ALONSO RUIZ i JULIO J. POLO SÁNCHEZ, Artistas cántabros de la Edad Moderna; Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cantabria, Uviéu, 1991, p. 527.

[9] MATIAS SANGRADOR VITORES, Historia de la Muy Noble y Leal Ciudad de Valladolid, desde su más remota antigüedad hasta la muerte de Fernando VII; Imprenta de D. M. Aparicio, Valladolid, 1851, Primera Part, tom I, p. 455.

[10] Ídem, p. 455, nota a.

[11] JOSÉ J. RIVERA BLANCO, El Palacio Real de Valladolid (Capitanía General de la VII Región Militar); Institución Cultural Simancas – Diputación Provincial de Valladolid, Valladolid, 1981, p. 19.

[12] MANUEL LACARTA, Felipe II. La intimidad del Rey Prudente; Alderabán Ediciones, S.L.; Madrid, 1997, p. 21.

[13] LLUÍS MARIA MANDADO i ROSSELL, El Cid de València era català o quan i com els catalans van fer Espanya; Biblioteca Oculta, Tom 8 i primer d'«Espanya era de Catalunya», Girona, 2015, p. 50.

[14] Ídem.

[15] ENRIQUE MARTÍNEZ RUIZ i MAGDALENA DE PAZZIS PI CORRALES, Protección y seguridad en los sitios reales desde la Ilustración al Liberalismo; Publicaciones de la Universidad de Alicante, Sant Vicent del Raspeig, 2010, p. 43.

[16] J. J. RIVERA BLANCO, ob. cit., p. 17.

[17] ALFONSO GARCÍA GALLO, «Los orígenes de la administración territorial de las Indias»; Anuario de Historia del Derecho Español, XV (1944), p. 58.

[18] JAIME VICENS VIVES, «Precedentes mediterráneos del virreinato colombino»; Anuario de Estudios Americanos, V (1948), p. 572, nota 2.

[19] PEP MAYOLAS, «La manca de substantivitat política a la Castella del segle XV», web de l'Institut Nova Història, 20 de novembre del 2018; https://www.inh.cat/articles/La-manca-de-substantivitat-politica-de-la-Castella-del-segle-XV

[20] Ídem.

[21] PEP MAYOLAS, Erasme i l'Imperi Català de Carles I; Col·lecció Descoberta-68, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2019, p. 45-49.

[22] TARSICIO DE AZCONA, Isabel la Católica. Estudio crítico de su vida y su reinado; Biblioteca de Autores Cristianos-237, La Editorial Católica, S.A.; Madrid, 1964, p. 70.

[23] P. MAYOLAS, «La manca de substantivitat política a la Castella del segle XV»; ob. cit.

[24] BARTOLOMÉ BENNASSAR, Valladolid en el Siglo de Oro. Una ciudad de Castilla y su entorno agrario en el siglo XVI; Fundación Municipal de Cultura. Ayuntamiento de Valladolid, Valladolid, 1983, p. 115.

[25] Ídem, p. 116.

[26] Ídem, p. 118.

[27] Ídem.

[28] Ídem, p. 119.

[29] Ídem.

[30] Ídem, p. 120.

[31] Ídem, p. 118.

[32] Ídem, p. 120.

[33] Ídem, p. 121.

[34] J. J. RIVERA BLANCO, ob. cit., p. 20.

[35] Ídem.

[36] ENRIQUE COCK, Jornada de Tarazona hecha por Felipe II en 1592; a cura d'Alfredo Morel-Fatio i Antonio Rodriguez Villa, Imprenta y Fundición de M. Tello, Madrid, 1879, p. 26.

[37] B. BENNASSAR, ob. cit., p. 146.

[38] Ídem, p. 147.

[39] Ídem.

[40] HÉCTOR VELARDE, Historia de la arquitectura; Fondo de Cultura Económica, Ciutat de Mèxic, 1949; 1a edició electrònica, 2016, p. s/n.

Vg. https://books.google.es/books?id=TmC_DAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=es&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

[41] BARTOLOMÉ BENNASSAR, La España del Siglo de Oro; traducció de Pablo Bordonaba, Crítica, S.L.; 2a edició, Barcelona, 2004, p. 20.

[42] E. COCK, ob. cit., p. 21.

[43] M. SANGRADOR VITORES, ob. cit., Segona i Tercerca Part, tom II (1854), p. 477.

[44] GIL GONÇALEZ DAVILA, Teatro Eclesiastico de las Iglesias Metropolitanas, y Catedrales de los Reynos de las Dos Castillas. Vidas de sus Arzobispos, y Obispos, y Cosas Memorables de sus Sedes; Imprenta de Francisco Martinez, Madrid, M.DC.XL.V, Tom Primer, foli 601.

[45] M. SANGRADOR VITORES, ob. cit., tom II, p. 477.

[46] Ídem, p. 478.

[47] Cf. JOSÉ CANO, «El Gobierno y la Imagen de la Monarquía Hispánica en los viajeros de los siglos XVI y XVII. De Austrias a Borbones», La monarquía de España y sus visitantes. Siglos XVI al XIX; editat per Consuelo Maqueda, Editorial Dykinson, S.L.; Madrid [2007], p. 19.

[48] NEREA RIESCO, Ars Magica; Debols!llo-770, Random House Mondadori, S.A.; segona edició, Barcelona, 2009, p. 169.

[49] ENRIQUE DELTORO RODRIGO, Eiximenis. «Que de la comunitat siguen expulsats...». Guia diferent de la ciutat de València; adaptació lingüística d'Almudena Sanchis Campos, Punto Rojo Libros, S.L.; [Madrid], 2016, p. 20.

[50] JOSEP VICENT BOIRA MAIQUES, La ciudad de Valencia y su imagen pública; Departament de Geografia. Universitat de València; València, 1992, p. 67.

[51] Vg. «Los tres Diamantes», Segunda Parte de las Comedias de Lope de Vega Carpio; Sebastian de Cormellas, Barcelona, 1611, «Iornada Segunda», foli s/n.

[52] VICENTE BOIX, Valencia Histórica y Topográfica. Relacion de sus calles, plazas y puertas, orígen de sus nombres, hechos célebres ocurridos en ellas, y demás noticias importantes relativas á esta capital; Imprenta de J. Rius, Editor; València, 1862, tom I, p. 289.

[53] FELIPE B. PEDRAZA JIMÉNEZ, Lope de Vega. Pasiones, obra y fortuna del «monstruo de naturaleza»; Edaf, S.L.; Madrid, 2009, p. 35.

[54] ANTONIO VILLACORTA BAÑOS, Las mujeres de Lope de Vega; Alderabán Ediciones, S.L.; Madrid, 2000, p. 55.

[55] Cf. J. CANO, ob. cit., p. 19.

[56] N. RIESCO, ob. cit., p. 169.

[57] AGUSTÍN BUSTAMANTE GARCÍA, «El siglo XVII. Clasicismo y Barroco», Manual del Arte Español. Introducción al arte español; coordinat per Ángela Gutiérrez i Ramiro Domínguez, Sílex Ediciones, S.L.; Madrid, 2003, p. 536.

[58] M. SANGRADOR Y VITORES, ob. cit., tom II, p. 476.

[59] Ídem.

[60] Ídem.

[61] Ídem.

[62] A. BUSTAMANTE GARCÍA, ob. cit., p. 537.

[63] Ídem.

[64] CHRISTOVAL LOZANO, Los Reyes Nuevos de Toledo; Imprenta de Andrés Ramirez, Madrid, 1764, p. 20.

[65] Ídem.

[66] Ídem, p. 19-20.

[67] IOSEPH ANTONIO DE HEBRERA, Chronica Real Serafica del Reyno y Santa Provincia de Aragon de la Regular Observancia de Nuestro Padre San Francisco; Diego de Larumbe, Impressor; Saragossa, M.DCC.V, p. 6.

[68] JERÓNIMO MÜNZER, Viaje por España y Portugal en los años 1494 y 1495; versió del llatí, notícia preliminar i notes de Julio Puyol; Tip. de la «Rev. de Arch., Bibl. y Museos», Madrid, 1924, p. 39.

[69] MERCEDES GÓMEZ-FERRER i JOAQUÍN BÉRCHEZ, «El Real de Valencia en sus imágenes arquitectónicas»; Reales Sitios, any XL, núm. 158, 4t trimestre del 2003, p. 34.

[70] Ídem.

[71] JOSÉ VICENTE MAROTO BORREGO, Historia de la Agronomía. Una visión de la evolución histórica de las ciencias y técnicas agrarias; Ediciones Mundi-Prensa, 2a edició revisada i ampliada, Madrid, 2014, p. 256.

[72] DAVID GARRIDO, «Tenia València un palau reial: i els espanyols el derrocaren»; Diari La Veu, dimarts, 12 de juny del 2018, https://www.diarilaveu.com/apunt/82358/tenia-valencia-un-palau-reial-i-els-espanyols-el-derrocaren

[73] Vg. FRANCESC MASSIP BONET, Història del Teatre Català; Arola Editors, Tarragona, 2007, vol. 1, «Dels orígens a 1800», p. 223-237.

[74] Cf. CARLOS SARTHOU CARRERES, Palacios Monumentales de España. Nobiliarios, Eclesiásticos, Militares y Reales declarados monumentos histórico-artísticos del Tesoro Nacional; Semana Gráfica, València, 1953, p. 364.

[75] Cf. FRANCESC ALMELA i VIVES, El Duc de Calàbria i la seua Cort; Sicània Històrica-10, Tipografia Moderna, València, 1958, p. 39.

[76] Ídem, p. 40.

[77] Ídem.

[78] NICOLÁS GARCÍA TAPIA, Técnica y poder en Castilla durante los siglos XVI y XVII; Junta de Castilla y León. Consejería de Educación y Cultura, [Valladolid], 2003, p. 157.

[79] ARTURO ZARAGOZÁ CATALÁN, «Juegos matemáticos: aplicaciones geométricas de los maestros del gótico en el episodio valenciano», L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó. Actes; Lleida, 14, 15 i 16 de gener de 1998; a cura de Joaquín Yarza Luaces i Francesc Fité i Llevot, Universitat de Lleida – Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1999, p. 198.

[80] ANNA M. ADROER i TASIS, «Barcelona: jardins medievals i renaixentistes», El món urbà a la Corona d'Aragó. Del 1137 als decrets de Nova Planta; XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Barcelona-Lleida, 7-12 de setembre del 2000; Oficina de Congressos – Universitat de Barcelona, Actes Volum II, p. 485.

[81] ANTONI TORDERA, «Drama i estratègies escèniques a El Cortesano»; dins El Cortesano de Lluís del Milà, edició a cura de Vicent Josep Escartí i estudis introductoris de Vicent Josep Escartí i Antoni Tordera, Universitat de València. Vicerectorat de Cultura, València, 2001, vol. I, p. 149.

[82] Cf. JOSÉ M. SETTIER, Guia del Viajero en Valencia; Imprenta de Salvador Martinez, València, 1866, p. 44.

[83] Cf. «Palacio del Real de Valencia», https://es.wikipedia.org/wiki/Palacio_del_Real_de_Valencia

[84] M. SANGRADOR VITORES, ob. cit., tom II, p. 477.

[85] AMPA GALDUF, «El Palacio Real de Valencia: los restos de un lamentable derribo», web Arquehistoria, 1r de juny del 2009; http://arquehistoria.com/historiasel-palacio-del-real-de-valencia-los-restos-de-un-lamentable-derribo-449

[86] Ídem.

[87] JOSEP VICENT BOIRA MAIQUES, «Els plànols del Palau Reial de 1802: un viatge de València a París fa dos-

cents anys», El Palau Real de València. Els plànols de Manuel Cavallero (1802); coordinat per Josep Vicent Boira Maiques, Ajuntament de València. Delegació de Cultura. Servici de Publicacions, València, 2006, p. 19.

[88] VICENTE BOIX, Historia de la Ciudad y Reino de Valencia; Imprenta de D. Benito Monfort, València, 1845, tom II, p. 217-218.

[89] TEODORO LLORENTE, «Valencia», dins España. Sus Monumentos y Artes. Su Naturaleza é Historia; Establecimiento Tipográfico-Editorial de Daniel Cortezo y Cia., Barcelona, 1889, tom II, p. 5.

[90] Ídem, p. 5-6.

[91] J. V. BOIRA MAIQUES, «Introducció» a El Palau Real de València. Els plànols de Manuel Cavallero (1802); ob. cit., p. 11.

[92] JOSEP GUIA, València, 750 anys de nació catalana; La Unitat-131, Eliseu Climent, Editor; València, 1988, p. 182.

[93] Ídem.

[94] Ídem, p. 184.

[95] Ídem, p. 187.

[96] Ídem, p. 183.

[97] Ídem, p. 184.

[98] JOSÉ MARTÍNEZ ORTIZ, «La Tierra Baja de Aragón y el Orden de Calatrava», Miscel·lània de Textos Medievals, 5

(1989), doc. 358, p. 298.

[99] Cf. PERE MOLAS RIBALTA, Institucions i grups socials a l'Edat Moderna; Col·lecció Homenatges-37, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2012, p. 180.

[100] Vg. CARLES ALIER, "Virreis de Nàpols", «Nàpols, regne de», Gran Enciclopèdia Catalana; Enciclopèdia Catalana, S.A.; Barcelona, 1977, vol. 10 p. 436.

[101] VÍCTOR FERRO, El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta; Referències-1, Eumo Editorial, Vic, 1987, p. 53.

[102] Cf. MARIO HERNÁNDEZ SÁNCHEZ-BARBA, La Corona y el descubrimiento de América; Asociación Francisco López de Gomara, València, 1989, p. 75.

[103] Cf. DEMETRIO RAMOS, Hernán Cortés. Mentalidad y propósitos; Ediciones Rialp, S.A.; Madrid, 1992, p. 241-242.

[104] Ídem, p. 243, 251 (nota 39) i 254.

[105] D. I. DORMER, ob. cit., foli 299.

[106] Cf. FRANCESILLO DE ZÚÑIGA, Crónica burlesca del Emperador Carlos V; edició, introducció i notes de Diane Pamp de Avalle-Arce, Editorial Crítica, S.A.; Barcelona, 1981, p. 156.

[107] NARCISO FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, Anales de Cataluña. Y Epilogo Breve de los Progressos, y famosos hechos de la Nacion Catalana, de sus Santos, Reliquias, Conventos, y singulares Grandezas; y de los mas señalados, y Eminentes Varones, que en Santidad, Armas, y Letras han florecido desde la primera Poblacion de España; Juan Pablo Martí; Barcelona, 1709, Tom Tercer, p. 169.

[108] ESTEVAN DE CORBERA, Cataluña Illustrada; Antonino Gramiñani, Nàpols, 1678, foli 95.

[109] N. F. DE LA PEÑA Y FARELL, ob. cit., foli 169.

[110] Cf. SIMÓN A. VOSTERS, La dama y el humanista. Doña Mencía de Mendoza y Juan Luis Vives entre Flandes y Valencia; Nausícaä, Múrcia, 2007, p. 150.

[111] Ídem, p. 175 i 176.

[112] F. DE ZÚÑIGA, Crónica burlesca del Emperador Carlos V; ob. cit., p. 156.

[113] Ídem, p. 157.

[114] FRANCESILLO DE ZÚÑIGA, Crónica Escandalosa y Epistolario Festivo; revisió i anotacions de Pilar Guibelalde, Editorial Iberia, S.A.; Barcelona, 1969, p. 122.

[115] LUIS FERNÁNDEZ Y FERNÁNDEZ DE RETANA, «España en tiempo de Felipe II»; Historia de España. 1556-1568; dirigida per Ramón Menéndez Pidal, Espasa-Calpe, S.A., Madrid, 1988, tom XXII, vol. 1, p. 13.

[116] PRUDENCIO DE SANDOVAL, Primera Parte de la Vida y Hechos del Emperador Carlos Quinto, Max. Fortissimo, Rey de España y de las Indias, Islas y tierra firme del Mar Oceano; Sebastian de Cañas, Valladolid, 1604, foli 475 [vers].

[117] JOAN REGLÀ, «Les estructures polítiques i els esdeveniments»; dins Història del País Valencià, de Joan Reglà, Joan Fuster, Sesbastià Garcia Martínez, Trini Simó i Josep Climent; Estudis i documents-7, Edicions 62 s/a., Barcelona, 1975, vol. III, «De les Germanies a la Nova Planta», p. 137.

[118] MERCEDES GÓMEZ-FERRER, El Real de Valencia (1238-1810). Historia arquitectónica de un palacio desaparecido; Arxius i Documents-50, Institució Alfons el Magnàmim, València, 2012, p. 56.

[119] Ídem.

[120] Ídem, p. 57.

[121] Cf. ENRIQUE MARTÍNEZ RUIZ, ENRIQUE GIMÉNEZ, JOSÉ ANTONIO ARMILLAS, CONSUELO MAQUEDA, La España Moderna; Ediciones Istmo, S.A.; Madrid, 1992, p. 32.

[122] M. GÓMEZ-FERRER, ob. cit., p. 98.

[123] Ídem, p. 102.

[124] Cf. MANUEL DANVILA Y COLLADO, Estudios Críticos Acerca de los Orígenes y Vicisitudes de la Legislación Escrita del Antiguo Reino de Valencia; Establecimiento Tipográfico de Jaime Ratés, Madrid, 1905, p. 217.

[125] M. GÓMEZ-FERRER, ob. cit., p. 140.

[126] Cf. A. RODRÍGUEZ VILLA, El Emperador Carlos V y su Corte según las Cartas de Don Martín de Salinas, Embajador del Infante Don Fernando (1522-1539); ob. cit., lletra 171, p. 406-407.

[127] ANTONIO CARRASCO RODRÍGUEZ, La ciudad de Orihuela y el Pleito del Obispado en la Edad Moderna; tesi doctoral dirigida per Mario Martínez Gomis, Departamento de Historia Medieval y Moderna. Universidad de Alicante – Cervantes Virtual, Alacant, 2001, p. 55.

[128] Ídem, p. 54.

[129] Ídem.

[130] MAXIMILIANO BARRIO GOZALO, «La Iglesia peninsular de los Reyes Católicos a Carlos V. 1490-1530)», De la unión de coronas al Imperio de Carlos V; ob. cit., p. 215.

[131] Vg. D. I. DORMER, ob. cit., folis 290-293.